

'ANTERE B. ŞEDDÂD'IN ŞİİRLERİNDE TASVİR*

YAKUP GÖCEMEN

KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ, ARAPÇA OKUTMANI.
yakupgocemen@kilis.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, muallaka şairi 'Antere b. Şeddâd'ın şiirlerinde tasvir konusu ele alınmıştır. Klasik câhiliye şiiri ana konusu ne olursa olsun bünyesinde şiirin farklı türlerini de barındırmaktadır. Bir câhiliye şairi olan 'Antere'nin şiirleri de tek konu temelli kurgudan uzaktır. 'Antere, câhiliye döneminin diğer şairleri gibi şiirlerinde tasviri müstakil bir tür olarak ele almamış, şiirin ana konusunu oluşturan temaları işlerken dinleyiciye duygu, düşünce ve tasavvurunu daha iyi ulaştırabilmek için hemen her şiirinde tasvirde yararlanmış. Bir hamâset şairi ve amcası kızı 'Able'ye beslediği platonik aşk nedeniyle de bir aşk şairi olarak nam salan 'Antere, bir çok edebiyat eleştirmenine göre tasvirde de oldukça başarılı bir şairdir.

Anahtar Kelimeler: *'Antere, 'Able, tasvir, şiir, savaşı, at.*

DESCRIPTION IN THE POETRY OF 'ANTARA B. SHADDÂD

Abstract

In this study, the topic of description in poetries of 'Antara b. Shaddâd, a poem of mu'allaqa, was studied. Classical pre-Islamic Arab poetry, whatever their topics are, contains different poetry types within itself. As a pre-Islamic poem, 'Antara's poetries are far from being one-topic based construct. 'Antara, like other pre-Islamic poems, did not handle description as an independent type but he benefited from it

* Yazarın bu çalışması, "Muallaka Şairi 'Antere b. Şeddâd'ın Hayatı ve Şiirlerinin Dil ve Tema Yönünden Tahlili" adlı yüksek lisans tezinden bir bölümün yeniden gözden geçirilerek makaleye dönüştürülmesinden oluşmaktadır.

to transmit audiences emotion, idea and imagination. According to many literary critics, 'Antara is highly successful in description apart from being a heroic and famous love poem by loving platonically to his own cousin 'Ablah.

Keywords: 'Antara, 'Ablah, description, poem, war, horse.

Giriş

İnsanoğlu yaratıldığı ilk dönemlerden itibaren içinde bulunduğu doğaya ilgi ve hayranlık duymuş, ondan etkilenmiş ve bu etkilenmenin iç dünyasında yarattığı duygu, düşünce ve tasavvurları bazen kelimeler, bazen renkler ve bazen de şekillerle ifade etme gayreti içinde olmuştur. Yazıyla ifadenin pek yaygın olmadığı câhiliye döneminin etkin şahsiyetlerinden olan şairler, yaşamları boyunca çevrelerinde gördüklerini, hissettiklerini ve yaşadıklarını etraflarındaki unsurlardan ilhamlar alarak şiirleriyle tablolastırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında câhiliye şiirinde kapladığı alan ve işgal ettiği mevki itibariyle tasvirin, câhiliye dönemi Arap edebiyatının en önemli edebi türü olan ve çok özel bir yeri bulunan şiirin konuları arasında diğer konulara nazaran önemli bir ağırlığı ve ayrıcalığı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak o döneme ait şiirlerin diğer konuları gibi tasvir de, câhiliye şiirleri içerisinde müstakil şiirler şeklinde değil, çeşitli konulardan ibaret kasidelerin bir parçası olarak icra edilmiştir. Câhiliye şiirinin en önemli tarzı olan kasidenin ilk aşaması ve en gözde bölümü olan "nesîb" veya "teşbib"te şair, dostlar ve sevgililerle geçirilen zamandan hatırdan kalan anıların izlerini taşıyan yerleri ve bunların kalıntıları üzerinde hasretini coşkuyla tasvir etmiştir. Sonraki aşamada; uçsuz bucaksız çöller, dağlar, tepeler, çölde geçirdiği uzun ve zorlu yolculuk, bu yolculukta karşılaştığı güçlükler, bindiği devesi veya atı, bineğiyle çölde karşılaştığı hayvanlar, bineğiyle yırtıcı hayvanlar arasında geçen mücadele, yolculuğunda maruz kaldığı aşırı sıcaklar, susuzluk, bulut, yıldırım ve sağanaklar gibi tabiat olayları, yıldızlar, gece, gündüz, şairin çevresinde yaşayan her türlü canlı hayvan ve bitki vb. konuları en ince detayına kadar tasvirlerle bezeyerek dile getirmiştir. Kasideye şiir değeri veren asıl bölümler nesîb ve tasvir bölümleridir. Câhiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde yaptıkları tasvirler adeta içinde buldukları ortamı dillerinden dökülen sihirli kelimelerle betimledikleri tablolar gibidir. Şairlerin içinde yaşadıkları bu çetin çöl ortamı onların şiirlerinde kullandıkları kelimelere yansımış, şiirleri kendilerini kuşatan çevrenin motifleriyle bezenmiştir.

Arap şiiri içerdiği konular itibariyle tasnif edilerek, hamâset, fahr, me-

dih, hiciv, mersiye ve tasvir gibi türlere ayrılmıştır. Ancak bu bölümler içerisinde tasvirin ağırlığı o kadar çoktur ki, neredeyse diğer bölümlerin tümünde görülmektedir. İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 463/1071)'nin "*Şüphe-siz, şiirin pek azı dışında kalan kısmı tasvire dairdir.*" sözü bu durumu kısaca özetlemektedir. Zira, tasvir dışındaki diğer konularda da tasvirin varlığı yoğun bir şekilde görülmektedir. el-Asma'î (ö. 216/831) dahil birçok Arap edebiyat tarihçisinin "*Eş'aru'l-Fursân*" yani "*Süvarilerin en yetenekli şairi*" vasfına layık gördüğü 'Antere'nin,¹ aşkına kavuşabilmek adına verdiği savaşlarını anlattığı şiirlerinde duygularını dile getirmekte kullandığı araçlardan biri de tasvidir.

1. 'Antere B. Şeddâd'ın Hayatı

Miladi VI. yüzyılda yaşamış, câhiliye dönemi savaşçı şairlerin en meşhurlarından birisi olan Necd'li şair 'Antere b. Şeddâd; Arap menkıbelerinde muallakasındaki aşk ve hamâsî yönüyle, Ahd-i Atîk'teki Samson'a ve Yunan mitolojisindeki Herkül'e benzetilmiştir.² Şair, bazı vasıflarından dolayı çeşitli lakaplarla anılmıştır. Her daim insanların yardımına koştuğu ve Arapların meşhur süvarilerinden biri olduğu için "*Antere el-Fevâris*,"³ gece karanlığında düşmana hücum ettiği için "*Ebu'l-Muğallis*,"⁴ alt dudağı yarık olduğu için "*Antere el-Felhâ*"⁵ ve Amcası kızı 'Able'ye olan sonsuz aşkından dolayı "*Ebü 'Able*"⁶ bu lakaplardan birkaçıdır. 'Antere, câhiliye döneminde melezlikleri nedeniyle kendilerine "*Ağribetu'l-'Arab*" (Arap Kargaları) lakabı verilen ve yiğitlikleriyle ünlenen üç zenci şahsiyetten biridir.⁷ 'Antere'nin doğum tarihi net olarak bilinmese de, câhiliye döneminden aktarılan bazı olayların rivayetlerinde 'Antere'ye ait şiirlerin bulunması onun o dönemlerde yaşadığına işaret etmektedir. Şairin doğum tarihi yaklaşık olarak milâdî 520-530 yılları arasındadır.⁸ 'Antere'nin babasının adı hak-

¹ el-İsfahâni, *Ebu'l-Ferec, el-Eğâni*, Dâru Sâdır, Beyrut 2008, VII, 148; el-Bustânî, Butros, *Udebâi'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve 'Asri'l-İslâm*, Dâru Mârûn 'Abbûd, Beyrut tsz., s. 177.

² Tülicü, Süleyman, "*Muallaka Şâirlerinden Antere*", *Ekev Akademi Dergisi*, Mayıs 1999, sy: IV, I, 15; Ceviz, Nurettin, Demirayak, Kenan, Yanık, Nevzat H., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu, Ankara 2010, s. 145.

³ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferid*, (thk: Müfid Muhammed Kamihe), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, I, 105; ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, Dâru'l-M'arife, Beyrut 2004, s. 197.

⁴ Suyûtî, *el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa ve Âdâbihâ*, (thk: Fuâd 'Ali Mansûr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, II, 363, ez-Zevzenî, a.g.e., s. 197.

⁵ el-İsfahâni, a.g.e., VII, 148.

⁶ el-Esed, Nâsiruddin, *Târihu'l-Edebî'l-'Arabî el-Edebî'l-Câhilî*, Dâru'l-İrşâd, Hums 1992, s. 408.

⁷ Bu üç kişi: 'Antere, Hufâf B. en-Nedebeh ve es-Süleyk B. es-Sülekehdîr. Bkz. ez-Zevzenî, a.g.e., s.197; el-Bağdâdî, 'Abdülkâdir, *Hizânetü'l-Edeb*, (thk.: 'Abdusselam Muhammed Hârûn), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1997, I, 128.

⁸ Mevlevî, Muhammed Sa'id, *Şerhu Divâni-'Antere*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1970, s. 37; et-Tebrizî, el-Hatîb, *Şerhu Divâni-'Antere*, (thk: Mâcid Tirâd), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1992, s. 7; İbn 'Ab-

kında farklı rivayetler bulunmakla beraber babasının Necd bölgesinde oturan Abs kabilesinin ileri gelenlerinden Şeddâd olduğunu ifade eden rivayet en güçlüsüdür.⁹ ‘Antere’nin annesi, babası Şeddâd’ın savaşlarından birinde elde ettiği Habeşli siyahî bir cariye olan Zebîbe’dir. ‘Antere teninin rengini yani siyahiliğini annesinden almıştır.¹⁰ Arap kabile geleneğine göre cariyeden olan melez çocukların, babalarının kabul ve itirafı gerçekleşmeden kölelikten kurtulmaları ve babalarının neseplerine ilhak edilmeleri mümkün olmayıp, kölelerin özgürlüklerini kazanabilmeleri için büyük işler başarılmaları gerekmektedir.¹¹ Buna göre köle statüsünde doğan ‘Antere, kölelerin yaptığı işler arasındaki hizmetkârlık ve çobanlıkla iştigal etmiş ve hayatının uzun bir bölümünü köle olarak sürdürmüştür.¹²

‘Antere’nin doğum tarihi, lakapları ve babasının adında olduğu gibi özgürlüğüne kavuşmasında da çeşitli rivayetler bulunmaktadır.¹³ Babasının ‘Antere’yi nesebine ilhâk ettiğini bildiren bu rivayetlerin en meşhurlarına göre bazı Arap kabileleri ‘Abs kabilesine baskın düzenleyerek kimi kadınları kaçırmış ve develerine el koyarlar. Baskından sonra aralarında ‘Antere’nin de olduğu ‘Abs kabilesi savaşçıları saldırganların peşlerine düşerler. Çetin çarpışmanın ortasında babasının ona “*Hücum et!*” çağrısını “*Bir köle nasıl savaşılacağına bilmez, onun işi develerden süt sağmak ve memelerini bağlamaktır*” diyerek reddeder. Bunun üzerine babasının “*Hücum et, hürsün*” demesiyle saldırır ve kabilesinin aleyhine giden savaşı çevirmeyi başarır. Aralarında sevgilisi ‘Able’nin de bulunduğu düşmanlarının kaçırdığı kadınları ve yağmaladıkları develeri kurtararak özgürlüğünü büyük fedakârlıklar neticesinde sökerek alır. Bu şekilde ‘Antere, câhiliyede melez bir kölenin, saf kan Arap statüsünü kazanabildiğini kanıtlar. Cesaret ve hamâset gibi sıfatlar ‘Antere’nin kişiliğiyle o kadar özdeşleşmiştir ki, kimilerine göre o, Arapların gelmiş geçmiş en meşhur binici şairidir.¹⁴

‘Antere b. Şeddâd’ın amcası Mâlik’in kızı ‘Able’ye olan büyük aşkı, kahra-

dirabbih, a.g.e., II, 263; İbn Kuteybe, a.g.e., I, 252; Muhtar, Cemal, “Antere”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 237; Ceviz vd., a.g.e., s. 145; Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I (Câhiliye Dönemi)*, Fenomen Yay., Erzurum 2012, s. 217; el-Bustânî, Butros, *Udebâi’l-Arab fi’l-Câhiliyyeti ve ‘Asri’l-İslâm*, s. 166.

⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şîr veş-Şu’ara*, (thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru’l-Ma’ârif, Kahire 1967, I, 250.

¹⁰ *ez-Zevzenî*, a.g.e., s. 197; Ceviz vd., a.g.e., s. 145.

¹¹ *Tülücü*, a.g.e., 15.

¹² İbn Kuteybe, a.g.e., I, 250; Mevlevî, a.g.e., s. 36.

¹³ *et-Tebrizî*, a.g.e., s.8; Tuleymât, Gâzî, el-Aşkar, ‘İrfan, *Târihu’l-Edebi’l-Arabi el-Edebi’l-Câhili*, Dâru’l-İrşâd, Humus 1992, s. 409.

¹⁴ İbn Kuteybe, a.g.e., I, 250; *ez-Zevzenî*, a.g.e., s. 197; *et-Tebrizî*, a.g.e., s.8; Dayf, Şevkî, *Târihu’l-Edebi’l-Arabi el-‘Asru’l-Câhili*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire 1960, s.369; el-Bustânî, *Udebâi’l-Arab fi’l-Câhiliyyeti ve ‘Asri’l-İslâm*, s. 164; Mevlevî, a.g.e., s. 38; Tuleymât, el-Aşkar, a.g.e., s. 409; el-Bustânî, Butros, *eş-Şu’arâu’l-Fursân*, Dâru’l-Makşûf, Beyrut 1944, s.146.

manlığı kadar meşhur olan bir diğer yönüdür. 'Antere şiirlerinde kahramanlık ve aşk arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Şair yiğitliğiyle düşmanlarının korkulu rüyası olmuş ve cesaretiyle kölelikten kurtulmuş, ancak kalbinin 'Able'nin aşkına köle olmasının önüne geçememiştir. 'Antere'nin aşkı öylesine derin ve öylesine içtendir ki, muallakası baştan sona bu aşkı ortaya koyan gazel ve hamasî beyitlerden oluşmaktadır. "el-Mühezzebe" olarak ünlenen şiirinin ilk yarısında aşka dair duygu ve hatıralarını, ikinci yarısında ise kahramanlığını ve iffetini anlatmaktadır.¹⁵ 'Able'ye olan aşkının ilk kıvılcımını;

رَمَتِ الْفَوَادَ مَلِيحَةً عَذْرَاءُ بِسِهَامٍ لَحْظٍ مَا لَهَنَّ دَوَاءُ

"Hoş bir bakire kalbime devası olmayan bakış oklarını attı".¹⁶ beytiyle dile getirmiştir. 'Antere'nin şu şiiri 'Able'ye karşı beslediği derin duyguların benliğini kapladığının ve bu aşkın esiri olduğunun en açık göstergesi olarak görülebilir:

وَلَقَدْ ذَكَرْتُكَ وَالرِّمَاحَ نَوَاهِلُ مَنِّي وَبَيْضُ الْهِنْدِ تَقَطَّرُ مِنْ دَمِي
فَوَدِدْتُ تَقْبِيلَ السُّيُوفِ لِأَنَّهَا لَمَعَتْ كَبَارِقِ تَعْرِكِ الْمُتَبَسِّمِ

"Mızraklar bedenime batıp etimi parçalarken ve Hindistan yapımı kılıçlardan kanım damlarken seni hatırladım. O kılıçlar sen gülümserken dudaklarının parıltısı gibi parıldadığı için o kılıçları öpmeyi diledim."¹⁷

'Antere'yle ilgili birçok bilgi gibi ölümü de farklı rivayetlerle aktarılmıştır. Bunların en meşhur olanı ve âlimlerin çoğunun tercih ettiği İbn Habîb (ö.245/860)'in rivayetine göre 'Antere, yaşlı haliyle Tay' kabilesinden Benî Nebhân'a saldırmış, Benî Nebhân'dan el-Esedü'r-Rahîs lakaplı Selma'nın oğlu Vezer b. Câbir (ö.9/630) tarafından okla vurularak öldürülmüştür.¹⁸ Meşhur dil âlimi Ebû 'Ubeyde M'amer b. Müsennâ (ö.210/825) 'Antere'nin şiddetli bir yaz rüzgarının çarpması sonucu öldüğünü söyler.¹⁹ Ebû 'Amr eş-Şeybânî (ö.206/821) ise 'Antere'nin kabilesiyle birlikte Tay' kabilesine

¹⁵ Muhtar, a.g.e., 237; Ceviz vd., a.g.e., s. 146.

¹⁶ et-Tebrîzî, a.g.e., s.21.

¹⁷ et-Tebrîzî, a.g.e., s.191.

¹⁸ el-İsfahânî, a.g.e., VIII, 174; el-Bustânî, Udebâi'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve 'Asri'l-İslâm, s. 165; Tülücü, a.g.e., s. 17; Tuleymât, el-Aşkar, a.g.e., s. 409.

¹⁹ el-İsfahânî, a.g.e., VIII, 174; el-Bağdâdî, a.g.e., I, 129; et-Tebrîzî, a.g.e., s. 9; Tülücü, a.g.e., s. 17; el-Bustânî, Udebâi'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve 'Asri'l-İslâm, s. 165; Tuleymât, el-Aşkar, a.g.e., s. 411.

saldırdığını, kabilesinin yenilmesi üzerine oradan kaçarken atından düştüğünü ve bir çalılığa sığındığını, bunu gören Tay' kabilesi gözcüsünün onu esir almak istemesine karşı koyarken gözcünün onu öldürdüğünü söyler.²⁰

Arap şairlerini, yaşadıkları devirleri baz alarak tasnif eden Arap edebiyat tarihçilerinden biri olan İbn Sellâm el-Cumahî (ö.231/846), câhiliye dönemi şairlerini on tabakaya ayırmış, 'Antere'yi el-Hâris b. Hillize (ö.580) ve 'Amr b. Kulsûm (y.ö. 584)'le birlikte bu tabakaların altuncısına dahil etmiştir.²¹ 'Antere'ye, câhiliye şairlerinin tasnif edildiği bu on tabakadan birinde yer verilmesi, onun en önemli Arap şairleri arasında görülebileceğinin delilidir.

'Antere'nin şiirlerinde tasviri ele almadan önce, tasvir kavramına açıklık getirmenin ve câhiliye dönemi Arap edebiyatında tasvir şiirlerinin gelişim sürecinin ele alınmasının uygun olacağı belirtilmelidir.

2. Tasvir Kavramı ve Câhiliyede Tasvir Şiirlerinin Gelişimi

Dil ve edebiyatta, somut varlıkların ele alınmasının soyut olanlardan daha eski olduğu ispatlanabilirse, duyularla ilintili olduğu için tasvirin câhiliye şiirlerinin en eski teması olduğunu söylemek mümkün olacaktır.²² İnsanoğlu yaratıldığı günden itibaren tabiata ve güzelliklerine ilgi duyup sevgi ve hayranlıkla yaklaşmıştır. Bu hayranlığı şairler ve yazarlar sözlerle, ressamlar ve heykeltıraşlar da renklerle ve çizgilerle ifade etmeye çalışmışlardır. Arap şairler de, yaşadıkları dönemde kendilerini kuşatan uçsuz bucaksız çöllerde gördüklerine ilgi duymuşlar, yaşadıklarını, yaşam tarzlarını, gördüklerini, gözlediklerini ve hissettiklerini şiirlerine aktararak edebiyat alanında ölümsüz eserler bırakmışlardır.²³

Arapçada tasvir şiirlerini ifade etmek için kullanılan "vasf" kelimesi sözlükte, "bir şeyi görünüşü ve özellikleriyle açıklama"²⁴ anlamına gelmektedir. Terim olarak "vasf" kelimesi, "edebî eserlerde doğanın, kişilerin ve nesnelerin ayırıcı özellikleriyle anlatılması"²⁵ olarak tanımlanmaktadır. İbn Reşik tasvirin, şiirin ele aldığı tüm konular üzerinde etkisi bulunduğunu, hatta tümünü kapsadığını ve en güzel tasvirin duyulan bir şeyi gözle görmüşçesine somut bir biçimde anlatmak olduğunu ifade etmiştir. O, tasvirin teşbihle uyumlu ol-

²⁰ el-İsfahânî, a.g.e., VIII, 174; et-Tebrîzî, a.g.e., s. 10; el-Bustânî, eş-Şu'arâ'u'l-Fursân, s. 165.

²¹ el-Cumahî, İbni Sellâm, Tabakâtu's-Su'arâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s.64.

²² Tuleymât, el-Aşkar, a.g.e., s. 65.

²³ Yanık, a.g.e., s. 3.

²⁴ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâr Sâdir, Beyrut 1993, IX, 356.

²⁵ Elmalî, Hüseyin, "Tasvir", DİA, İstanbul 2011, XL, 135.

duğunu ve onu kapsadığını, ancak tasvirin teşbih olmadığını, tasvirin gerçeği vasfetmesi ve teşbihin de mecaz ve temsil ağırlıklı olmasının, tasvirle teşbih arasındaki fark olduğunu belirtmiştir.²⁶ Kudâme B. Ca'fer (ö. 337/948) de tasviri, "bir şeyi içinde bulunduğu durumlara ve biçimlere uygun olarak almak" olarak tanımlamış, tasviri en iyi yapan şairin, tasvir ettiği şeyi aktarmak ve onun niteliklerini duyularla algılanabilecek bir forma sokabilmek için, sahip olduğu niteliklerin büyük bir kısmını en açık ve en uygun şekilde dile getiren olduğunu belirtmiş,²⁷ başarılı bir tasviri kısaca, vasfedilen ögenin niteliklerini resim çizer gibi aktarma şeklinde görmüştür.²⁸

Câhiliye döneminde, Arap şiirine hâkim olan tasvir konusunu eleştirenler, zaman ve çevre faktörüne paralel olarak üçe ayırmışlardır: Bunlardan ilki; tasvirde benzetilenle benzeyen arasında mantikî bir bağ olmayıp, tasvirin zihindeki bir düşünce ile bir görüntü arasında kurulan ilişkiye dayandığı "maddî tasvir" yani somutlaştırmadır. Tasvirin ikinci türü; şairin, eşyanın dış görüntüsünün sınırlarını aşarak ya da genel ilmi anlamına önem vermeyerek yaptığı anlatımla ona şiirsel bir anlam kazandırdığı "duygusal tasvir"dir. Tasvir türlerinin üçüncüsü ise; câhiliye dönemi şairlerinin ifade üsluplarının en önemlisi olan ve tasvirde değişik anlamları doğrudan ifade etme yerine benzerleriyle anlatma yolunu seçtikleri "duyasal tasvir"dir.²⁹ Bazı eleştirmenler de tasviri, hayâlî (soyut) ve hissî (somut) olmak üzere ikiye ayırmış, hayâlî tasviri "betimlenen ögenin benzetme ve istiârelerle hafızalarda canlandırılması", hissî tasviri de "betimlenen ögenin sözlerle resminin yapılması" şeklinde tanımlamış, somut yani hissî tasvirin daha zor, daha güzel ve daha edebî sayıldığını ifade etmişlerdir.³⁰

Arap şiirinin en köklü konularından biri olan tasvir, öteden beri kasîde içerisinde belli bir yer tutmakla beraber müstakil tasvir şiirleri bulunmamaktaydı.³¹ Tasvir, şiire ait her konu ve temada yer almaktaydı. Genelde, konu bütünlüğü taşımayan ve anılar mecmuası görünümünde olan kasîdenin ilk bölümünü oluşturan nesîbten sonra tasvire geçilirdi. Bu bölümde övülen kişiye ulaşabilmek için yapılan çöl yolculuğunun betim-

²⁶ İbn Reşîk, *el-'Umde fî Sinâ'atiş-Şi'ri ve Nakdihi*, Matba'atu's-Sa'âdeh, Kahire 1907, I, 226.

²⁷ İbni Ca'fer, *Kudâme, Nakduş-Şi'r*, (thk: M. Abdulmun'im Hafâci), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut tsz., s. 130.

²⁸ Elmalî, "Tasvir", *DİA*, XL, 135.

²⁹ Yanık, a.g.e., s. 8-12; Ceviz, Nurettin, *Arap Şiirinde At Tasviri (Cahiliyye ve İslâmî Dönem)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1998, s. 31.

³⁰ Ferrûh, 'Ömer, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1981, I, s. 81.

³¹ Yanık, a.g.e., s.26.

lenmesi, deve ve at gibi bineklerle yapılan yolculukta görülenlerin ressamın tablo çizmesine benzer şekilde tasviri câhiliyede bir gelenektir.³²

Arap edebiyatında, klasik kasîde söyleme geleneklerine göre giriş kısmını oluşturan nesîb bölümünde, sevgili diyarının kalıntıları (atıl) tasviri yapılmıştır. Şarapla başlayan ‘Amr b. Külsûm (ö.584)’un muallakası haricindeki tüm muallakalar bu tasvirle başlamıştır. Terk edilen diyarın kalıntılarını anlatan en güzel tasvirlerden biri, el-Murakkîş el-Ekber (y.ö.552)’in “*el-Murakkîş*” lakabıyla meşhur olmasını sağlayan şu başlangıçtır:

الدَّارُ قَفْرٌ وَالرُّسُومُ كَمَا
رَفَّشَ فِي ظَهْرِ الْأَدِيمِ الْقَلَمُ

“*Ev harap olmuş, izler ise derinin üzerine bir kalemin çizdiği nakışları andırıyor.*”³³

Şair, kasîdesinin nesîb bölümünden sonra yolculuğunda karşılaştığı çöl hayvanları, durgun tabiat manzaraları, çöl, dağ, tepe, kum, vadi, yağmur, sel, şimşek, rüzgar, yıldız, göçebe hayatının olmazsa olmazı deve, at vb. varlıkları tasvir ederdi.³⁴ Kasîdesinin bu bölümüne, çöldeki yolculuğunu tasvirle başlar, bineğinin uzun mesafeleri katetmesinden söz eder, deve tasviriyle meşhur şair Tarafe b. el-Abd (y.ö. 564)’in yaptığı gibi devesini detaylıca tasvir ederdi.³⁵ Devenin tasvirinde fiziksel özellikleriyle yetinilmez, tasvirin sıkça başvurulan yöntemlerinden olan teşbih kullanılarak develer, irilikte ve güçlülükte köşklere, gemilere, dağlara ve köprülere; geniş ayakları, sütunlara ve muz ağacının gövdelerine; ön ayaklarının pekligi, kayalara ve suyu yaran yüzücülerin ellerine; taşlara basan tabanları, demir döven çekiçlere; hızı, devekuşuna ve güçlü kemikleri de yaban sığına benzetilirdi.³⁶ Câhiliye şairleri, tasvir şiirlerinde ele aldıkları bir şeyi bir bütün olarak değil de parça parça vasf etmişlerdir.³⁷ Muallakasının on beyitlik nesîb bölümünden sonraki tasvir bölümünde, 34 beyitle devesini eşsiz bir şekilde, organlarını parça parça tasvir eden Tarafênin beyitleri, eleştirmenlerin büyük çoğunluğunca en başarılı deve tasviri olarak kabul edilmektedir.³⁸ Şairin devesini hızıyla, deveku-

³² Elmalî, “*Tasvir*”, *DİA*, XL, 135.

³³ Sâdır, *Kârîn, Divânü'l- Murakkîşeyn*, Dâr Sâdır, Beyrut 1998, s. 67.

³⁴ Hafâcî, *Muhammed ‘Abdulmunim, el-Hayâtü'l Edebiyye fi'l-‘Asri'l-Câhili*, Dâru'l Cil, Beyrut 1992, s. 332.

³⁵ Yanık, *a.g.e.*, s.26.

³⁶ Elmalî, “*Tasvir*”, *DİA*, XL, 135; Dayf, *a.g.e.*, s. 214.

³⁷ Yanık, *a.g.e.*, s. 47.

³⁸ ‘Alî, *Muhammed ‘Osman, fi Edebi mâ Kable'l-İslâm*, Dâru'l-Evzâ'i, Beyrut 1988, s.113.

şuna; iriliğiyle, saraylara ve gemilere; kafatasını, örse; yürüyüşünü de cariye-
nin raksetmesine benzeterek tasvir ettiği bu beyitlerden bazıları şöyledir:

<p>سَفَنَجَةٌ تَبْرِي لِأَرْعَرٍ أَرِيدِ كَأَنَّهَا بَابًا مُنِيفٍ مُمَرِّدِ لَتُكْتَنَفَنَ حَتَّى تُشَادَّ بِقَرْمِدِ كُسْكَانَ بُوصِيٍّ بِدَجَلَةٍ مُصْعَدِ وَعَى الْمُلتَقَى مِنْهَا إِلَى حَرْفِ مَبْرِدِ كَسَبْتِ الْيَمَانِي قَدَّهُ لَمْ يُجْرِدِ بِكَهْفِي حَجَاجِي صَخْرَةَ قَلْتِ مَوْرِدِ تَرِي رَيْهَا أذْيَالٍ سَحْلٍ مُمَدِّدِ</p>	<p>جَمَالِيَّةٌ وَجُنَاءٌ تَرْدِي كَأَنَّهَا لَهَا فَخْذَانُ أَكْمَلِ النَّحْضُ فِيهِمَا كَفَنَطْرَةَ الرُّومِيٍّ أَقْسَمَ رَيْهَا وَأَتْلَعُ نَهَاضٌ إِذَا صَعَدَتْ بِهِ وَجُمُجْمَةٌ مِثْلُ الْعَلَاةِ كَأَنَّهَا وَوَحْدٌ كَقَرْطَاسِ الشَّامِيٍّ وَمِشْفَرٌ وَعَيْنَانُ كَالْمَاوِيَّتَيْنِ اسْتَكْنَتْنَا فَذَالَتْ كَمَا ذَالَتْ وَلِيدَةٌ مُجْلِسِ</p>
--	---

“Kuvveti, etlerinin katılığı ve tıknazlığı ile devem, erkek deveye benzer. Kül renginde az tüylü erkek devekuşunun önünde koşan dişi devekuşu misali koşması vardır.”

“Onun yüksek bir sarayın iki kapısına benzeyen etine dolgun iki uyluğu vardır.”

“Bir Rum ustanın her iki yanını tuğla ile destekleyerek sağlam yapacağına yemin ettiği bir köprü gibidir devem.”

“Devem uzun boyunludur ve boynunu uzattığı zaman (onun boynu) Dicle’de seyreden (ve İranlılarca) Bûsî denilen geminin dümeni gibidir.”

“Kafatası bir örs gibi (sert)dir ve kafa kemiklerinin birleştiği yerler bir eğenin kertiklerine benzer.”

“Şam kağıdı gibi düzgün bir yanağı, (bir akasya türü ile dabaklanmış) Yemem köselesi gibi yumuşak, dümdüz bir dudağı vardır.”

Onun, kayaya benzeyen kaş bitimi kemiklerinin iki kovuğuna yerleşmiş durgun yağmur suyunu andıran, ayna gibi gözleri vardır.”

“Devem, (o sıcak ve taşlık yerlerde yürürken) efendisinin huzurunda eteklerini yerlerde sürüyerek dans eden bir cârîye gibi salınıp caka satarak gider.”³⁹

Câhiliye şairlerinden bazıları, kasidenin nesibten sonraki bölümünde deve yerine eski şiirlerin en önemli temalarından biri olan at tasviri yapar, onu pençesi ve uzun tırnaklarıyla meşhur hayvanlara ve diğer çöl hayvanla-

³⁹ el-Mistâvî, ‘Abdurrahmân, Divânu Tarafe b. el-‘Abd, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2003, s. 27-32.

rına benzetirlerdi.⁴⁰ At tasviriyile nam salmış câhiliye şairlerinden biri olan İmruu'l-Kays (ö.545),⁴¹ avlanmak için bindiği atını muhtelif yönleriyle, çeşitli hayvanlara benzeterek tasvir etmiştir:

بِمُنْجَرِدٍ قَيْدِ الْأَوَابِدِ هَيْكَلٍ كَجُلْمُودِ صَخْرِ حَطِّهِ السَّيْلِ مِنْ عَلٍ وَيُلْوِي بِأَثْوَابِ الْعَنِيفِ الْمُثْقَلِ وَارِخَاءِ سَرْحَانٍ، وَتَقْرِبُ تَتْفَلٍ عَذَارَى دَوَارٍ فِي مِلاءٍ مُذِيلٍ دِرَاكًا، وَلَمْ يَنْصَحْ بِمَاءٍ فَيُغْسَلِ	وَقَدْ أَغْتَدِي وَالطَّيْرُ فِي وَكُنَاتِهَا مَكْرًا مَفْرًا مُقْبِلَ مُدْبِرٍ مَعًا يُزِلُّ الْعِغْلَامَ الْخَفَّ عَنْ صَهْوَاتِهِ لَهُ أَيُّطَلَا ظَبْيِي، وَسَاقًا نَعَامَةً فَعَنَّ لَنَا سَرْبٌ كَأَنَّ نَعَاجَهُ فَعَادَى عِدَاءَ بَيْنِ ثَوْرٍ وَنَعَجَةٍ
---	--

“Bazen, kuşlar henüz yuvalarındayken, kısa tüylü, vahşi hayvanlara aman vermeyip olduğu yere mihlayayan heykel gibi iri atımla ava çıkarım.”

“Anında hücum eden, geri çekilen, ileri geri manevra yapabilen, selin yüksekte yuvarladığı sert bir kaya gibi süratli ve sağlam atımla...”

“Hafif çocuğu sırtından kaydıran, ağır gövdelinin de elbisesini uçuran atımla...”

“Onun ceylan böğrü gibi iki böğrü ve deve kuşu bacağı gibi iki bacağı vardır. Kurdun birden bire kaçması gibi koşması ve tilki yavrusu gibi ön ve art ayaklarını çift çift atması vardır.”

“Karşımıza birden dişileri, uzun etekleriyle Devar atlı putun eteklerinde dolaşan kızları andıran bir yaban sığırı sürüsü çıktı.”

“Vücudunu ıslatacak kadar terlemeden, sürünün erkeklerine ve dişilerine bir koşuda yetiştirdi.”⁴²

Câhiliye dönemi şairleri, hemen hemen tasvirini yapmadıkları bir canlı veya bir görüntü bırakmamışlardır. Sevgilinin fiziksel güzelliği, terk edilen diyar kalıntıları, bahçeler, tarlalar, ormanlar, dağlar, tepeler, savaş ve savaş araçları, tabiat, şarap, şarap meclisleri, at, yaban öküzü, aslan, kaplan, kurt, çakal, tilki, sırtlan, kartal, akbaba, doğan, baykuş ve karga gibi yırtıcı hayvan ve kuşları, bunların leşleri yemelerini, kertenkele, tarla sıçanı, çerke, tavşan, kurbağa, dağ keçisi, ceylan, çöl hayatının vazgeçilmez binekleri deve ve at gibi hayvanları, uçsuz bucaksız çöl, gece, yağmur, kuraklık,

⁴⁰ Dayf, a.g.e., s. 215.

⁴¹ İbn Reşik, a.g.e, II, 227.

⁴² es-Sendübi, Hasan, Şerhu Dîvânî İmrii'l-Kays, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1990, s. 175-177; Demiryak, a.g.e., s. 147.

bulut, şimşek gibi yaşantılarıyla doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan sayısız varlık, nesne, canlı ve konuya, kısacası çölde gözlerinin gördüğü herşeye şiirlerinde yer vermişlerdir.⁴³

Câhiliye dönemi çöl hayatında gece tasvirleri, şairin üzüntü ve sıkıntılarının dile getirilmesine vesile olan araçlardandır. Üzüntüsünün verdiği baskıyla gözlerine uyku girmeyen şair İmruu'l-Kays, uykusuz geçen gecesini şu şekilde tasvir etmiştir:

وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْخَى سُدُولَهُ فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطَّى بِضُلْبِهِ أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا أَنْجَلِي فَيَا لَكَ مِنْ لَيْلٍ كَأَنَّ نَجْوَمَهُ كَأَنَّ الثُّرَيَّا عُلِقَتْ فِي مَصَامِهَا	عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي وَأَرْدَفَ أَعْجَازًا وَنَاءً بِكُلِّكَلٍ بُصْبُحٍ، وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ بِكُلِّ مَغَارِ الْفَتْلِ شَدَّتْ بِيَدْبَلٍ بِأَمْرَاسٍ كَتَّانٍ إِلَى صَمِّ جَنْدَلٍ
--	--

“Beni sınamak için türlü türlü kederlerle deniz dalgaları misali perdelerini üzerime salan nice geceler var.”

“Gece yoğunluğu ile boyunu uzatıp, arkasına süre ekleyip, göğsünü şişirdiğinde ona dedim ki: Ey uzun gece! Açıl, sabah olsun, sabah senden daha iyi değil ya! Ne gecesin be!”

“Sanki yıldızların sıkıca örülmüş organlarla dağlara, sanki Ülker yıldızı da yerinde ketenden halatlarla katı kayalara bağlanmış.”⁴⁴

Câhiliyede, toplumun çeşitli sosyal tabakalarında yaygın olan ve şairlerden bazılarının da müptelası oldukları şarap,⁴⁵ dönemin şiirlerinde çokça zikredilen ve tasviri yapılan temalardan biridir. Eleştirmenlerin pek çoğuna göre, bu konuda en güzel tasvir yapan şair el-Aşâ (ö. 7/629)'dır.⁴⁶ Şair, bir sabah henüz horoz ötmeden erkenden gittiği meyhanede şarabı ve şarap sunumunu şöyle tasvir etmiştir:

حَ قَبْلَ النَّفُوسِ وَحَسَادَهَا إِلَى جَوْنَةٍ عِنْدَ حَدَادَهَا أَزْبُرُقَ أَمِنْ إِكْسَادَهَا	أَرْحَنَا نُبَاكِرُ جَدَّ الصَّبُو فَقُمْنَا وَلَمَّا يَصْحَ دِيكُنَا تَنَخَّلَهَا مِنْ بَكَارِ الْقَطَافِ
---	--

⁴³ Dayf, a.g.e., s. 217.

⁴⁴ es-Sendûbî, a.g.e., s. 173; Yanık, a.g.e., s. 34.

⁴⁵ Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 119.

⁴⁶ Ali, a.g.e., s. 113; Yanık, a.g.e., s. 76.

بَادِمَاءَ فِي حَبْلِ مُقْتَادَهَا
تَسْكُنْنَا بَعْدَ إِرْعَادَهَا
إِذَا صَرَحَتْ بَعْدَ إِزْبَادَهَا
مُخَضَّبُ كَفِّ بِفِرْصَادَهَا

فَقُلْنَا لَهُ هَذِهِ هَاتَهَا
فَقَامَ فَصَبَّ لَنَا قَهْوَةً
كُمَيْتًا تَكْشِفُ عَنْ حُمْرَةٍ
فَجَالَ عَلَيْنَا بِإِبْرِيْقِهِ

“Sabah mahmurluğunu atar atmaz başkalarından ve kıskananlardan önce aceleyle erkenden, sabah şarabına başladık.”

“Henüz horozumuz ötmeden kalkıp meyhanecinin yanındaki şarap küpüne gittik.”

“O şarabı, satıp tüketeyeğine inanan bir mavi gözlü (Rum), erkenden toplanmış üzümlerden seçmiştir.”

“Ona, şunu yuları sahibinin elinde olan süt beyaz bir deveye karşılık getiriver, dedik.”

“Kalktı, kendi taşkınlığından sonra bizi sakinleştiren bir şarap sundu bize.”

“Köpürdükten sonra kırmızılığı ortaya çıkan kızıl bir şaraptı.”

“Şarabın kırmızılığından eli kınalanmış bir sâkî testisiyle aramızda do-laştı.”⁴⁷

Tasvir şiirlerinin müstakil eserler olmayışı, tasvirlerin daha çok somut objeler içeren tablolar oluşu, tasvirlerde kullanılan teşbihlerde benzetilen kendisine benzetilene yakınlığı, ölümü kör deveye benzeten Züheyr b. Ebi Sulmâ (ö.608)’nın yaptığı gibi soyut anlamların somut varlıklarla ifade edilmesi, tasvirlerde hikâye ve diyalog üslubunun kullanılması, aynı tablo içerisinde birden fazla mevsufun betimlenmesi ve tasvirde gerçekçilik gibi özellikler, câhiliye döneminde ortaya konan tasvir şiirlerinin genel özellikleri arasında gösterilebilir.⁴⁸

Câhiliye ve sonraki dönemlerde, şiirlerinde yaptıkları tasvirlerle meşhur olan şairler bulunmaktadır. Bu şairlerden bazıları, belirli bir temada başarılı olurken, diğerlerinde pek bir varlık gösterememişlerdir. Ancak aralarında bazı şairler vardır ki; bir takım tasvirlerde çok üstün olmakla birlikte, genel olarak tasviri hayranlık uyandıracak şekilde yapmışlardır. Câhiliyede İmru’l-Kays, yaşadıkları dönemlerde Ebû Nuvâs (ö. 198/814), el-Buhturî (ö. 283/897), İbnu’l-Mu‘tez (ö. 296/909) ve Kuşâcim olarak bilinen Mahmûd b. el-Huseyn (ö. 360/970) gibi şairlerin yaptıkları tasvirler

⁴⁷ Hüseyin, Muhammed, *Divânu’l-Aşâ’l-Kebir*, Mektebetü’l-Âdâb, Kahire 1950, s. 69-71.

⁴⁸ *Tuleymât, el-Aşkar*, a.g.e., s. 103-105.

güzel ve başarılıdır. Bu şairlerle birlikte, belli konularda yaptıkları tasvirlerle meşhur olmuş şairler de bulunmaktadır. At tasvirlerinde İmruu'l-Kays, Cârîye b. el-Haccâc Ebû Du'âd el-ÿyâdî (ö. 554 takriben), Tufeyl el-Ġanevî (ö. 610 takriben) ve Nâbiġa el-Ca'dî (ö. 50/670) ün salmışlardır. Deve tasvirlerinde, muallakasındaki deve tasviriyle Tarafe b. el-'Abd, Evs b. Hacer, K'ab b. Zuheyr (ö. 42/662), eş-Şemmâh (ö. 22/643) ve çok güzel deve tasviri yaptığı için "er-Râ'î" lakabını kazanan 'Ubeyd b. Husayn en-Nemîrî (ö. 90/709) meşhur olmuşlardır. el-Hutay'e ve el-Ferezdak'in da onaylamasıyla, en başarılı yay ve yaban eşekleri tasviri yapan şair eş-Şemmâh'dır. el-Hutay'e ve el-Ferezdak ise yay, ok ve at tasvirleriyle meşhurdurlar. Şarap ve içki meclisi tasvirinde en meşhur şairler el-A'sâ, el-Ahtal (ö. 90/708), Ebû Nuvâs, Beşşâr b. Bürd (ö. 167/784) ve İbnu'l- Mu'tez'dir. Yine Ebû Nuvâs ve İbnu'l-Mu'tez av tasvirlerinde şöhret bulanlardandır. İslâmî dönem şairlerinden Zü'r-rumme (ö. 117/735) çöl hayatına ilişkin tasvirlerin önemli isimlerindedir. Aynı dönemde yaşamış 'Ubeyd b. Eyyûb el-'Anberî vahşi tabiat tasvirleri, Kuşâcim eğlence âlemi tasvirleri ve es-Sanevberî (ö. 334/945) de bahçe tasvirlerinde başarılı olmuşlardır.⁴⁹

Arap şiirinin tasvir türünde büyük bir başarı gösteren 'Antere'nin⁵⁰ şiirleri, farklı temalarda tasvirler içermesi yönünden oldukça zengindir. 'Antere'nin şiirleri incelendiğinde genel olarak şu tasvirlerin işlendiği görülmektedir:

2.1. Terk Edilen Diyarı Tasvir

Konuları her ne olursa olsun, câhiliye şairlerinin kasîdelerinde bazı konulara diğerlerine göre daha fazla ağırlık verildiği görülmektedir. Hemen hemen her kasîdenin giriş bölümünde şablon olarak kullanılan ve terk edilen diyarın kalıntıları anlamını taşıyan "atlâl",⁵¹ bu konular arasında önemli bir yer tutmaktadır. Arap şiirinde sevgilinin yaşadığı yeri terk ettiği diyarda durup ağlama ve şiir söylemenin başlangıcının temelinde yatan sır, sevgilinin gidişinden sonra, aşığın aşkına duyduğu özlemdir.⁵² Özlem ve kederi temsil eden ve özellikle muallaka şairlerinin büyük önem attıkları kasîdenin girişinde yer alan bölüm olan terk edilen diyar ile câhiliye dönemi şairlerinin ele aldıkları diğer konular karşılaştırıldığında atlâlın, şairlerin coşku ve duygularıyla ele aldıkları tek konu olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁹ İbn Reşîk, a.g.e., II, 227; Elmalı, "Tasvir", DİA, XI, 136; Yanık, a.g.e., s. 19-21.

⁵⁰ Tülüçü, a.g.e., s.18.

⁵¹ Elmalı, "Kasîde", DİA, XXIV, 562.

⁵² Hasan, 'İzzet, Şi'ru'l-Vukûfi 'ala'l-Atlâl, Matba'atu't-Terakkî, Şam 1968, s. 6.

Yaşanmış anılardan izler taşıyan, üzerinde rüzgarların estiği mekanların ve kalıntılarının tasviri duygu ve hayalden ibaret iken, ele alınan diğer konuların vasfı ise duyularla algılanan eşyaların tasvirinden ibarettir.⁵³ Çok nadir durumlar haricinde İmruu'l-Kays'tan itibaren câhiliye dönemi şairleri, konusu ne olursa olsun şiirlerine terk edilen diyarın kalıntıları üzerinde durarak ağlama ve tasvir etme geleneğiyle başlamışlardır. Gazel kasîdenin ana konusuna geçiş için bir aracı işlevi görürken, bu gazelin aracı da diyar kalıntılarının tasviri olmuştur.⁵⁴

Muallakasının giriş kısmında yer alan tasvirde 'Antere, sevgilisinin terk edip gittiği diyara seslenerek sevgilisini ona sormakta ancak hiçbir cevap alamamaktadır. Orada durup bekleyerek sevgilisinin göçüp gidişini hayal etmekte, onun diyardan uzaklaşıp gidişinin ruhuna yüklediği özlem ve hasretle başa çıkmak için çabalamakta olan şair şöyle demektedir:

أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُّمٍ	هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُتَرَدِّمٍ
حَتَّى تَكَلَّمَ كَالْأَصَمِّ الْأَعْجَمِ	أَعْيَاكَ رَسْمُ الدَّارِ لَمْ يَتَكَلَّمِ
وَعَمِي صَبَاحًا دَارَ عِبْلَةَ وَأَسْلَمِي	يَا دَارَ عِبْلَةَ بِالْجَوَاءِ تَكَلَّمِي
فَدَنْ لَأَقْضِي حَاجَةَ الْمُتَلَوِّمِ	فَوَقَفْتُ فِيهَا نَاقَتِي وَكَأَنَّهَا
أَقْوَى وَأَقْفَرُ بَعْدَ أَمِّ الْهَيْثِمِ	حَيِّتٍ مِنْ طَلَلٍ تَقَادَمَ عَهْدُهُ

“Şairler onarılacak bir yer (söylenecek bir söz) bıraktılar mı ki? Düşünüp taşındıktan sonra evi tanıyabildin mi acaba?”

“O diyarın kalıntıları, sen ne kadar yorulsan da seninle konuşmadı, ancak sağır ve dilsizler gibi işaret verdi (izleri zorla tanıdın).”

“Ey ‘Able’nin el-Civâd’daki evi konuş! Sabahın hayırlı olsun, Ey ‘Able’nin evi esen ol!”

“Bir köşk gibi yüksek olan devemi, ağlayıp dövünme ihtiyacımı karşılamak için orada durdurdum.”

“Ey Ümmü’l-Heysemîden sonra uzun zaman boş ve ıssız kalan yurdun enkazı, selam sana!”⁵⁵

‘Antere bir başka kasîdesinde, yağmurlar ve şiddetli rüzgarların sevgilisinin izlerini sildiği kalıntılar üzerinde durarak mazideki güzel günlerini yad etmekte ve sevgilisini hatırlayarak ona olan özlemini dile getirmektedir:

⁵³ Yanık, a.g.e., s. 28.

⁵⁴ Hasan, a.g.e., s. 13.

⁵⁵ et-Tebrizî, a.g.e., s. 147-150; Sa’id, Sa’id, Emin, Şerhu Divânî ‘Antere b. Şeddâd, el-Matba’atu’l-‘Arabiyye, Kahire tsz., s. 122.

طَالَ الثَّوَاءُ عَلَى رُسُومِ الْمَنْزِلِ
فَوَقَفْتُ فِي عَرَصَاتِهَا مُتَحَيِّرًا
لَعَبْتُ بِهَا الْأَنْوَاءَ بَعْدَ أَنْيَسَهَا
أَفْمِنْ بُكَاءِ حَمَامَةٍ فِي أَيْكَةٍ
بَيْنَ اللَّكِيكِ وَبَيْنَ ذَاتِ الْحَرْمَلِ
أَسَلُ الدِّيَارَ كَفَعَلِ مَنْ لَمْ يَدْهَلِ
وَالرَّامِسَاتِ وَكُلِّ جَوْثِ مُسْبِلِ
ذَرَفَتْ دُمُوعَكَ فَوْقَ ظَهْرِ الْمَحْمَلِ

“el-Lekîk ve Zâtu’l-Hirmel arasındaki sevgilinin evinin kalıntıları üzerinde uzunca bekledim.”

“O eve ait alanda hüznümden şaşkın bir şekilde durdum ve orayı terketmemiş biri gibi o diyar kalıntlarına sordum.”

“Yağmurlar, şiddetli rüzgarlar ve yağmur yüklü kara bulutlar o diyar halkının izlerini sildi.”

“Sana, kılıcının kını üzerine gözyaşı döktüren, meşe ağaçları üzerindeki güvercinin feryâdı ve ağıtı mıdır?”⁵⁶

‘Antere’nin, sevgilinin diyar kalıntılarının tasvirine örnek olarak verilen bu şiirlerinde ve divanındaki başka şiirlerde⁵⁷ görülen en belirgin özelliklerden biri, el-Civâ, et-Taviyy, Vâdi’r-reml, el-Lekîk ve Zâtu’l-Hirmel,⁵⁸ gibi yer isimlerinin anılmasıdır. Bu durum, şairin yaşadığı bölge ve ortamla arasındaki sıkı bağın işareti olarak görülebilir.

Sevgilinin terk ettiği yerin tanınmayacak kadar izlerinin silinmiş olması, o yerin sevgiliye ait olduğu kanaatine ancak uzun çabalar sonucunda varılması, şairin o kalıntılar üzerinde ağlayıp dövünme ve anıları hatırlamak istemesi, terk edilen mekanın uzun zamandır ıssız ve boş olduğu ifadesi, ‘Antere’nin sevgilisine duyduğu özlemin boyutlarını ve sevgili, fiziki olarak çok uzaklarda olmasa da ona ulaşmanın imkansızlığından dolayı, manevî uzaklığa ve erişilmezliğe delâlet ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür.

2.2. Deve ve At Tasviri

Câhiliye dönemi şairlerinin neredeyse tamamı şiirlerinde deveden bahseder.⁵⁹ Câhiliye şairleri, çöl yaşantılarıyla sıkı ilişkisi olan bir binek ve yük hayvanı ve göçebe hayatının gerekliliği olarak sıkça yaptıkları seyahatlerde yoldaşları olmasının yanında, eti, sütü, derisi, yünü ve gübresinden de faydalandıkları deveden şiirlerinde çokça söz etmişlerdir. Devenin organla-

⁵⁶ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 125; Sa’îd, a.g.e., s. 99.

⁵⁷ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 130; Sa’îd, a.g.e., s. 106.

⁵⁸ Mevlevî, a.g.e., s. 90.

⁵⁹ Dayf, a.g.e., s. 214.

rı, fiziksel özellikleri, yürüyüşü, hareketleri, sesi, gücü, vakarı, sabrı ve dayanıklılığı gibi özellikleri çeşitli teşbihler kullanılarak tasvir edilmiştir.⁶⁰

‘Antere, muallakasında devesinden uzun uzadıya bahsetmekte, ondan kendisini sevgilisinin yurduna götürmesini beklemektedir. Şair, devesinin adeta taşları ezerek yol almasıyla bineğinin gücüne, devekuşuna benzeterrek de hızla yol aldığına işaret etmektedir. ‘Antere, bineğinin yol alırken sağa sola salınarak yürüdüğünü, ancak her yavaşladığında sağ yanına bağlı, kendisini tırmalamaya ve ısırmaya çalışan bir kedinin varlığından ürkmüşçesine hızlı yol aldığını tasvir ederek, devesinin farklı özellik ve yönlerini içeren hareketli bir tablo çizmeyi başarmıştır. Şiirde tasvirin salt tasvir olsun diye yapılmadığı göz önünde bulundurulduğunda şair, devesinin üstün özelliklerinden bahsederek bir bakıma kendiyi övmektedir.

لُعِنْتَ بِمَحْرُومِ الشَّرَابِ مُصْرَمٌ
تَطْسُ الْإِكَامَ بِوَحْدِ خُفِّ مَيْثَمٍ
بِقَرِيبِ بَيْنِ الْمُنْسَمِينَ مُصْلَمٌ
حَرْقُ يَمَانِيَّةٍ لِأَعْجَمِ طَمْطَمٌ
كَالْعَبْدِ ذِي الْفَرَوِ الطَّوِيلِ الْأَصْلَمِ
زَوْرَاءَ تَنْفَرُ عَنْ جِيَاضِ الدَّيْلَمِ
وَحَشِيٍّ مِنْ هَزَجِ الْعَشِيِّ مُؤْوَمٌ
غَضْبِي أَتَقَاهَا بِالْيَدَيْنِ وَبِالْفَمِ

هَلْ تُبَلِّغُنِي دَارَهَا شَدْنِيَّةٌ
خَطَارَةٌ غَبِّ السُّرَى زِيَاةٌ
فَكَأَنَّمَا تَطْسُ الْإِكَامَ عَشِيَّةٌ
تَأْوِي لَهُ قُلُوصُ النَّعَامِ كَمَا أَوْتِ
صَعْلٌ يَعُودُ بِذِي الْعَشِيرَةِ بِيضُهُ
شَرِبَتْ بِمَاءِ الدُّحْرَضِينَ فَأَصْبَحَتْ
وَكَأَنَّمَا تَنَأَى بِجَانِبِ دَفْهَا أَلْ
هَرٌّ جَنِيبٌ كُلَّمَا عَطَفَتْ لَهُ

“Acaba beni onun yurduna götürür mü, sütü kesilsin diye lanetlenmiş Şedenli kısır deve.”

“Bu deve, gece boyu gidişin ardından kuyruğunu dikip sallar, tepeleri kırıcı ayak darbesiyle teper.”

“Akşam vaktinde, tırnak araları yakın kulaksız devekuşu misali tepeleri kat eder.”

“Devekuşu yavrularının, Yemen develerinin sözü anlaşılmayan çobanın etrafına toplandıkları, sığındıkları devekuşu gibidir.”

“Uzun kürklü, kulakları kesik köle misali Zu’l-Uşeyre’deki yumurtalarını koklamaya giden küçük başlı bir deve kuşudur.”

“Devem, ed-Duhdurayn’ın suyunu içmiş olduğundan (düşmanın yurdu

⁶⁰ Yanık, a.g.e., s. 41.

olan) *ed-Deylem'in havuzlarından hoşlanmaz ve onlara yanaşmaz olmuştur.*"

"*Keyfinden, akşam üstü miyavlayan kocabaşlı kedinin tirmalamasından çekinircesine, sağ yanından ürkiyormuş gibi gider.*"

"*Yanında giden, kızgın bir halde ona döndükçe ha bire pençeleri ile tırmanlayıp, ağzıyla ısırmağa korkutan bir kedi varmış gibi.*"⁶¹

Kabile hayatının hüküm sürdüğü câhiliye dönemi Arap yarımadasındaki sürekli savaş hali, savaşçı kahramanlara toplumda önemli bir pozisyon sağlamıştır. Kabilelerin onurunu korumak ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı koymak gibi bir misyon yüklenen kahramanların, zamanın şartlarına göre mücadelelerinde kullandıkları binek hayvanları bulunmaktaydı. Câhiliye toplumunda yüklendikleri misyon gereği önemli yerleri bulunan binicilerine değer veren kabilelerin, savaşlardaki zafer ve fetihlerin vazgeçilmez unsuru olan atları çok önemsemeleri anlaşılabilir bir durumdur.⁶² O dönemde süvari savaşçılar, baskın ve savaşlarında hızlarından dolayı daha çok atları kullanmaktaydılar. Binici savaşçı karakterin tamamlayıcı motifi olan at, câhiliye dönemi şiirlerinde genişçe yer almıştır. Câhiliye şairleri sadece deve tasviriyle yetinmemişler, bir ulaşım aracı olarak günlük hayatta, avda, eğlencede ve savaşta özel bir yeri olan atı da şiirlerinde sıkça tasvir etmişlerdir. Şairler, o dönemde insan için bir ihtiyaç olduğu kadar aynı zamanda bir lüks olan atın güzelliğinden, süratinden ve savaşlarda katkılardan dolayı şiirlerinde at tasvirine önem vermişlerdir.⁶³

'Antere'nin şiirlerine baktığımızda şairin bir çok şiirinde bineğinin fiziksel özelliklerini, savaş zamanı kendisiyle uyumlu bir şekilde hareket ettiğini, düşmana saldırı sonucunda atın göğsüne saplanan mızrakları ve maruz kaldığı darbeleri, hücum için toz bulutunun içine daldığında toynaklarının ayak bileklerine kadar kana boyandığını ve nallarının taşlara sürtünmesinden dolayı kıvılcımların çıktığını anlattığı sahneleri görmekteyiz. Şair şiirlerinde pek çok defa at tasvirine yer vermiş, atının fiziksel özelliklerini, yürüyüşünü ve yol alışı detaylıca anlatmıştır. 'Antere, bir şiirinde atının koşmasını pürüzsüz bir kayanın üzerinden akan sele benzetmiştir. Atın yüzünü de tasvir eden 'Antere, bineğinin burun deliklerini bir sırtlanın sığacağı iki mağara gibi resmetmiş, gözünü şaşkınlıkla bir insanın gözüne, tırnaklarının sertliğini kaya parçasına, kuyruğunun uzunluğunu soylu ve varlıklı bir ada-

⁶¹ *et-Tebrîzî, a.g.e., s. 160-164; Sa'îd, a.g.e., s. 124.*

⁶² *Ceviz, Nurettin, Câhiliye Döneminde Süvari Şairler, Ekev Akademi Dergisi, sy: X, Kış 2002, s. 175.*

⁶³ *Yanık, a.g.e., s. 48.*

mın yerlere kadar uzanan kıyafetine, yol alışını da koşmaya çalışan bir sarhoşun gidişine benzeterek şöyle demiştir:

مُتَقَلِّبٌ عَبَثًا بِفَأْسِ الْمَسْحَلِ	سَلْسِ الْمَعْدَرِ لَاحِقٌ أَقْرَابُهُ
مَلْسَاءَ يَغْشَاهَا الْمَسِيلُ بِمَحْفَلِ	نَهْدِ الْقَطَاةِ كَأَنَّهَا مِنْ صَخْرَةٍ
جَذَعٌ أَذْلٌ وَكَانَ غَيْرَ مُذَلَّلِ	وَكَأَنَّ هَادِيَهُ إِذَا اسْتَقْبَلَتْهُ
سَرَبَانٍ كَانَا مَوْلَجَيْنِ لَجِيَالِ	وَكَأَنَّ مَخْرَجَ رُوحِهِ فِي وَجْهِهِ
وَنَزَعَتْ عَنْهُ الْجِلَّ مِثْنَا أَيْلِ	وَكَأَنَّ مِثْنِيَهُ إِذَا جَرَّدَتْهُ
صُمُّ التُّسُورِ كَأَنَّهَا مِنْ جَنْدَلِ	وَلَهُ حَوَافِرُ مُوْتَقٌ تَرْكِيهِهَا
مِثْلَ الرِّدَاءِ عَلَى الْغَنِيِّ الْمُفْضَلِ	وَلَهُ عَسِيبٌ ذُو سَبِيبٍ سَابِغٌ
قَبْلَاءُ شَاخِصَةٌ كَعَيْنِ الْأَحْوَلِ	سَلْسِ الْعِنَانِ إِلَى الْقِتَالِ فَعَيْنُهُ
بِالتَّكْلِ مِشِيَّةٌ شَارِبٌ مُسْتَعَجِلِ	وَكَأَنَّ مِشِيَّتَهُ إِذَا نَهْنَهَتْهُ

“Ağızdaki gemi geven, böğürleri birbirine yakın yağız atım kolayca hücumla kalkar.

“Atımın kaya gibi sert ve pürüzsüz olan oturakları üzerine düşen sular ne kadar çok olursa olsun akar gider.”

“Budanmış hurma ağacının boyu gibi uzun olan boynu ve geniş alnyıyla asla baş edilemez.”

“Burun delikleri sırtlanın yer altındaki yuvasına giderken geçtiği oyuklar gibidir.”

“Üzerinden eyerini çıkarırsan beli, ren geyiğinin sırtı gibi dümdüz ve dopdoludur.”

“Sanki kaya parçası gibi sert ve yere sağlam basan toynakları; kuyruk sokumu kemiği üzeri eksiksiz, uzun kıllarla dolu gösterişli kaftana benzeyen uzun bir kuyruğu vardır.”

“Atım savaşa kolayca sevk edilir, gözü şaşkımsenin gözü gibi yukarı bakmaktadır.”

“Dizginini çekip yavaşlattığımdaki gidişi, acele ile giden sarhoşun gidişi gibidir.”⁶⁴

Muallakasında da atının fiziksel özelliklerini, çizdiği şu portreyle ifade etmektedir:

⁶⁴ et-Tebrizi, a.g.e., s. 124; Sa'id, a.g.e., s.103; Mevlevi, a.g.e., s. 81.

تُمْسِي وَتُصْبِحُ فَوْقَ ظَهْرِ حَشِيَّةٍ
وَحَشِيَّتِي سَرَّجٌ عَلَى عَيْلِ الشَّوَى
وَأَبَيْتُ فَوْقَ سَرَاةِ أَذْهَمَ مُلْجَمٍ
نَهْدُ مَرَآكُلِهِ نَبِيلِ الْمُحْرَمِ

“(Sevgilim) yumuşak döşeginde yatar ve sabahlar. Ben se, ağzı gemli yağız atın sırtında gecelerim. Benim yatağım, kalın bacaklı, iri kemikli, adaleli, iki yanları dolgun ve mahzemi semiz olan atın eyeridir.”⁶⁵

‘Antere atının fiziksel özellikleri gibi hızını, savaş meydanındaki tavırlarını, binicisiyle olan uyumunu ve adeta savaşa fiilen katılımını şöyle tasvir etmektedir:

إِذْ لَا أَرَاكَ عَلَى رَحَالَةِ سَابِحٍ
طَوْرًا يُجْرِدُ لِلطَّعَانِ وَتَارَةً
نَهْدُ تَعَاوُرُهُ الْكَمَاءُ مُكَلَّمٍ
يَأْوِي إِلَيَّ حِصْدِ الْقِسِيِّ عَرْمَرَمٍ

“Ben her daim, yiğitlerin nöbetleşe hücum ettikleri su gibi akıp giden yaralı yüksek atın eğrinin üstünde dururum. O at, düşmanlara saldırı için bazen tek başına ilerler, bazen de okları muhkem olan savaşçı toplulukla hareket eder.”⁶⁶ ‘Antere bir başka beyitinde, atının hızını anlatırken onun uçan kuştan daha hızlı olduğunu ifade ederek şöyle demektedir:

وَلِي جَوَادٌ لَدَى الْهَيْجَاءِ ذُو شَعَبٍ
يُسَابِقُ الطَّيْرَ حَتَّى لَيْسَ يَلْتَحِقُ

“Savaş esnasında kargaşa yaratan, kuşların yetişemeyeceği kadar hızlı bir atım vardır.”⁶⁷ Şair atının hızını tasvir ederken, atın şimşek kadar hızlı olduğunu ve renginin de gecenin karanlığından daha koyu olduğunu belirtmektedir:

وَجَوَادًا مَا سَارَ إِلَّا سَرَى الْبُرِّ
أَذْهَمٌ يَصْدَعُ الدُّجَى بِسَوَادٍ
قُورَاهُ مِنْ اقْتِدَاحِ النَّعَالِ
بَيْنَ عَيْنَيْهِ غُرَّةٌ كَالْهِلَالِ

“Nalların taşlara çakmasından çıkan kıvılcımlar, atımın şimşek gibi ışık hızıyla yol alan bir at olduğuna işarettir. Atım öyle kara yağız bir attır ki geceleyn alnı hilal gibi parlar.”⁶⁸

⁶⁵ et-Tebrizî, a.g.e., s. 159; Sa’id, a.g.e., s.124; Ceviz vd., a.g.e., s. 155.

⁶⁶ et-Tebrizî, a.g.e., s. 172; Sa’id, a.g.e., s.126.

⁶⁷ et-Tebrizî, a.g.e., s. 105; Sa’id, a.g.e., s. 93.

⁶⁸ et-Tebrizî, a.g.e., s. 131; Sa’id, a.g.e., s.116.

‘Antere, bedeni kanlara boyandığı halde düşmana saldırmaya devam eden atının gücünü ve dayanıklılığını şöyle tasvir etmektedir:

أَشْطَانُ بَعْرِ فِي لِبَانِ الْأَدْهَمِ يَدْعُونَ عَنَتَرَ وَالرَّمَاحَ كَأَنَّهَا
وَلِبَانِهِ حَتَّى تَسْرُبَلَ بِالْدَمِ مَا زِلْتُ أُرْمِيهِمْ بِغُفْرَةٍ نَحْرِهِ

“Mızraklar, kuyuya sarkmış ipler misali yağız atımın göğsüne asılmışken “Antere, Antere!” diye sesleniyorlardı. Atım kandan bir giysiye bürününceye kadar göğsü ile onlara vurmaya devam ettim.”⁶⁹

‘Antere başka bir şiirinde, atına insanî özellikler atfetmekte, atının savaşın şiddetinden kişneyip ağlayarak kendisine şikayette bulunduğunu belirtmektedir:

وَشَكَأَ إِلَيَّ بِعَبْرَةٍ وَتَحْمُحُمِ فَازُورٌ مَنْ وَقَعَ الْقَنَا بَلْبَانِهِ
وَلَكَانَ لَوْ عَلِمَ الْكَلَامَ مُكَلِّمِي لَوْ كَانَ يَدْرِي مَا الْمُحَاوَرَةَ يَشْتَكِي

“Atım kargıların göğsüne saplanmasından yüzünü çevirdi, ağlayıp kişneyerek bana şikayette bulundu. Şayet konuşmayı bilseydi, şikayette bulunur; söz söylemesini bilseydi, kesinlikle benimle konuşurdu.”⁷⁰

Câhiliye döneminin tüm şairlerinde olduğu gibi, ‘Antere de şiirlerinde, atını salt fiziksel özellikleri için zikretmemiştir. Üstün ve istisnâî özelliklere sahip bir ata ancak kahraman bir savaşçı sahip olabilir. Şairin bu tasvirle asıl amacının, atına atfettiği üstün vasıflar ve güzelliklerle övünerek kendini övme gayreti olduğu düşünülmektedir.⁷¹

2.3. Savaş ve Savaş Aletlerini Tasvir

Câhiliyede yaşanan kabile merkezli hayatın ve asabiyet duygusunun önemli sonucu olan kabileler arası savaşlar, bu döneme ait şiirlerde en çok işlenen konu olarak göze çarpmaktadır.⁷² Limitsiz intikam duygularına sahip kabile fertlerinin arasında yetişen şairler, varlık ve onur mücadelesi anlamına gelen savaşların tasvirlerinde kahramanlıkları övmüşler, savaşta yaşanan vuruşma sahnelerini, atılan naraları, atları, silahları ve savaşta verilen kayıpları kendilerine has bakış açılarıyla tasvir etmişlerdir.⁷³

⁶⁹ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 183; Sa’îd, a.g.e., s.126; Ceviz, Câhiliye Döneminde Süvari Şairler, s. 190.

⁷⁰ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 183; Sa’îd, a.g.e., s.126.

⁷¹ Ceviz, Arap Şiirinde At Tasviri (Cahiliyye ve İslâmî Dönem), (Yüksek Lisans Tezi), s. 34.

⁷² Öğmüş, Câhiliye Döneminde Araplar, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.80.

⁷³ Yanık, a.g.e., s. 67.

Câhiliye döneminin cesur, zulme boyun eğmeyen, savaş şiiirleriyle meşhur şairleri arasında gösterilen 'Antere'nin⁷⁴ divanında en sık rastlanan tasvirlerinden biri de savaşlara dair olanlardır. Bunlardan birinde şair, iki bölüğün çarpışmasını dizeleriyle resmetmektedir. Şairin çizdiği savaş tablosunda uçuşan mızraklar adeta, karanlığı aydınlatan yıldızlardır. Öyle ki, silahlarını kuşanmış savaşçılar taşıyan ince belli ve kısa tüylü atlar mesafeleri koşarak değil de yüzerek katetmektedirler. Kabilesinin önünde hasmının saflarına saldıran şair, savaşta yaralanan binicilerinin kanlarıyla kırmızıya boyanan atları kan gölüne düşmüş gibi tasvir etmekte, düşmanlarının ölülerini yırtıcı kuşlara bırakılan boğazlanmış develer gibi çürümeye bıraktıklarını ifade etmektedir:

<p>شُهَبَاءَ بَاسِلَةً يُخَافُ رَدَّاهَا وَالْخَيْلُ تَعْتُرُ فِي الْوَعْيِ بَقْنَاهَا بِأَكْفِهِمْ بَهْرَ الظَّلَامِ سَنَاهَا وَنَجِيْبَةً ذَبَلَتْ وَخَفَّ حَشَاهَا قُوْدًا تَشْكِي أَيْنَهَا وَوَجَاهَا حَتَّى رَأَيْتَ الشَّمْسَ زَالَ ضَحَاهَا حُمَرَ الْجُلُودِ خُضِبْنَ مِنْ جَرَحَاهَا وَيَطَّأْنَ مِنْ حَمِي الْوَعْيِ صَرَغَاهَا وَتَرَكْتَهَا جَزْرًا لِمَنْ نَاوَاهَا</p>	<p>وَكَتِيْبَةً لَبَسْتُهَا بِكَتِيْبَةٍ فِيهَا الْكُمَاءُ بَنُو الْكُمَاءِ كَانَتْهُمْ شُهَبٌ بِأَيْدِي الْقَابِسِينَ إِذَا بَدَتْ صُبْرٌ أَعْدُوا كُلَّ أَجْرَدٍ سَابِحٍ يَعْدُونَ بِالْمُسْتَلْتَمِينَ عَوَابِسًا وَسَرِيْتُ فِي وَعْثِ الظَّلَامِ أَقُوْدُهُمْ حَتَّى رَأَيْتَ الْخَيْلَ بَعْدَ سَوَادِهَا يَعْتُرْنَ فِي نَقْعِ التَّجِيْعِ جَوَافِلًا فَرَجَعْتُ مَحْمُوْدًا بِرَأْسِ عَظِيْمِهَا</p>
---	---

“Bir bölüğün arasına, silahlarla donatılmış, cesur ve helak etmesinden korkan başka bir bölükle daldım.”

“O bölükte yiğit savaşçıların oğulları olan yiğit savaşçılar vardır. Savaşta kırılan mızrakların çokluğundan atların ayakları tökezlemektedir.”

“O kılıçlar, tutanların ellerinde görüldüğünde, ışıltıları karanlığı aydınlatan kayan yıldızlar gibidir.”

“Sabırlı, kısa tüylü, savaşta yüzer gibi koşan ve ince belli asil atlardır onlar...”

“Savaştan bezmişçesine suratlarını asarak, binicisine boyun eğen ama bezginlikten ve hoyrathıktan şikayet eden bu atlar, sırtlarındaki zırhlarını kuşanmış savaşçılarla koşmaktalar.”

⁷⁴ Ceviz, Nurettin, Câhiliye Döneminde Süvari Şairler, s. 187.

“Savaşın tozlu meydanlarının karanlığında, güneşin aydınlığını (zaferi) görene kadar onlara komutanlık yaptım.”

“Nihayet, siyah olan yağız atların derisinin onların yaralarından akan kanlara bulanarak kıpkırmızı olduğunu gördüm.”

“Bu atlar kaçışarak pıhtılaşmış kara kan gölüne düşüyorlar, harbin şiddetinde yere serilenleri çiğniyorlardı.”

“Komutanların başı ile alkışlar arasında döndüm ve onları kaldıracak kişiler için boğazlanmış develer halinde bıraktım.”⁷⁵

‘Antere, düşmanlarıyla karşılaştıkları esnada kabilesinin tezahüratları ve teşvikleriyle tereddütsüz bir şekilde saldırıya geçtiğini, atının göğsü kanla kaplanana kadar düşmana saldırmaya devam ettiğini ve asla geri adım atmadığını şu sözleriyle anlatmaktadır:

يَتَدَامَرُونَ كَرَرْتُ غَيْرَ مُدَمِّمٍ	لَمَّا رَأَيْتُ الْقَوْمَ أَقْبَلَ جَمْعُهُمْ
أَشْطَانُ بئْرٍ فِي لِبَانِ الْأُدْهَمِ	يَدْعُونَ عَنَتَرَ وَالرِّمَاحَ كَأَنَّهَا
وَلِبَانِهِ حَتَّى تَسْرِبَلَ بِالْدَمِّ	مَا زِلْتُ أَرْمِيهِمْ بِنَعْرَةٍ نَحْرِهِ

“Düşman ordusunun birbirlerini kışkırtarak üstümüze geldiklerini gördüğümde, ben de fena sayılmayacak bir hücum ettim.”

“Mızraklar, kuyuya sarkmış ipler misali yağız atımın göğsüne asılmışken “Antere, ‘Antere!’ diye sesleniyorlardı.”

“Atım kandan bir giysiye bürününceye kadar göğüs çukuru ve göğsü ile onlara vurmaya devam ettim.”⁷⁶

Savaşın karmaşa ve hengamesini, tarafların çarpışmalarını, kılıçların savrulmasını, mızrakların uçuşmasını ve savaşın sonunda ölen ve yarananların durumunu anlatan komple bir savaş tablosu, şairin şu tasvirinde görülmektedir:

وَتَهَاجِمُ وَتَحْرِبُ وَتَشْدُدُ	وَكَرَرْتُ وَالْأَبْطَالَ بَيْنَ تَصَادُمِ
وَمُدَافِعٍ وَمُخَادِعٍ وَمُعَرِّدِ	وَقَوَارِسُ الْهَيْجَاءِ بَيْنَ مُمَانِعِ
وَالْقَوْمِ بَيْنَ مُجَدَّلٍ وَمُفْقِدِ	وَالْبَيْضِ تَلْمَعُ وَالرِّمَاحِ عَوَاسِلِ
فَوْقَ التُّرَابِ يَمِينُ غَيْرِ مُوسِدِ	وَمُوسِدِ تَحْتَ التُّرَابِ وَعَيْرُهُ

“Kahramanlar çarpışma, saldırı, bölük bölük toplanma ve hiddetlenme

⁷⁵ et-Tebrizî, a.g.e., s. 206-208; Sa’îd, a.g.e., s. 158-159.

⁷⁶ et-Tebrizî, a.g.e., s.181; Mevlevî, a.g.e., s. 83.

halindeyken, savaş atlıları da çekimser davranan, savunan, düşmanı aldatan ve düşmanı galeyana getirenlere ayrılmışken ben saldırıya geçtim.”

“Düşman askerleri yüz üstü ölü ve esir haldeyken, keskin kılıçlar parlak, güçlü mızraklar esnektir.”

“Düşmanın bazısı başı toprağa düşmüş toprak altında yatarken, bir kısmı da toprağın üzerinde inim inim iniyor.”⁷⁷

‘Antere’nin, tasvir ettiği bu savaş portrelerine dahil ettiği motifleri, şiirlerinin asıl hedefi olan kahramanlığıyla övünmenin bir vesilesi olarak gördüğünü, kahramanlığı da sevgilisinin hoşnutluğunu ve rızasını kazanmanın yegâne yolu olarak saydığını ifade etmemiz mümkün olacaktır.

Savaşın böylesine önem arz ettiği kabile hayatında, savaş aletlerinin de önemli olması ve bunların da şairler kanalıyla şiirlerde övgü vesilesi olarak yer alması gayet normal görülmelidir. Câhiliye şiirlerinin genel durumuna bakıldığında şairlerin, savaşlarda kullanılan kılıç, mızrak, yay, ok ve zırh gibi silahları şiirlerinde andıkları ve tasvir ettikleri ve onlara sahip olmaktan dolayı övündükleri görülmektedir. Kendilerini düşmanlarından koruyan ve çölde hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olan bu silahlara duyulan vefa borcu, kahraman karakterin ayrılmaz donanımı olması ve silaha övünme duygusu, câhiliye toplumunun ve şairlerinin silahlara bu denli önem vermelerinin nedenleri arasında sayılabilir.⁷⁸

Şairin, savaş meydanında kılıcının ışıldamasını birçok kez şimşeğin çakmasına benzetip kılıca olağanüstü bir durum atfetmesiyle, düşmanın gözünü korkutmayı hedeflediği anlaşılmaktadır:

وَبَوَارِقِ الْبَيْضِ الرَّفَاقِ لَوَامِعُ فِي عَارِضِ مِثْلِ الْعَمَامِ الْمُرْعِدِ

“İnce keskin kılıçlar, gürleyen yağmur yüklü bulutların gökyüzünde parlamaması gibi parlamaktadır.”⁷⁹

‘Antere şiirlerinin birinde, kılıcı sadece bir savaş aleti olarak görmediğine, kılıcın kendisi için bir dost ve sırdaş olduğuna vurgu yaparak şöyle demektedir:

وَلَا أَرَى مُؤْنِسًا غَيْرَ الْحُسَامِ وَإِنْ قَلَّ الْأَعَادِي غَدَاةَ الرَّوْعِ أَوْ كَثُرُوا

“Korkulu savaş sabahlarında düşmanlarım azalsa veya çoğalsa da benim

⁷⁷ et-Tebrizî, a.g.e., s. 64; Sa’id, a.g.e., s. 60.

⁷⁸ Mevlevî, a.g.e., s. 80.

⁷⁹ et-Tebrizî, a.g.e., s. 63; Sa’id, a.g.e., s. 59.

*kılıçtan başka yoldaşım ve dert ortağım yoktur.*⁸⁰ ‘Antere şiirlerinde silahlarından özellikle de kılıç ve mızrağından “dostum, yoldaşım, annem ve babam” gibi kelimelerle bahsetmekte, kendisi ve silahları arasında özel bir bağ bulunduğuna işaret etmektedir:

سَيِّفِي أَنِيسِي وَرُمَحِي كُلَّمَا نَهَمْتُ أَسَدُ الدِّحَالِ إِلَيْهَا مَالُ جَانِبُهُ

“Geceleri ıssız çöllerde kılıcım ve mızrağımdan başka yoldaşım yoktur. Çöl aslanları yüksek sesle kükrediklerinde ben onlardan korkmam, onlar benim kılıcım ve mızrağımdan korkarlar.”⁸¹ Şair bir şiirinde, kılıç ve mızrağının anne ve babası, bir diğer şiirinde amcası ve dayısı olduğunu ifade etmektedir. Şair bu sözleriyle silahın, kendi adına hayattaki en önemli varlık olduğuna işaret etmeye çalışmaktadır:

جَوَادِي نَسَبْتِي وَأَبِي وَأُمِّي حُسَامِي وَالسِّنَانُ إِذَا انْتَسَبْنَا

“Eğer bir yere mensup olacaksak atım benim atam, kılıcım ve mızrağım da anam babamdır.”⁸²

مَنْ قَالَ لِتِي سَيِّدٌ وَأَبْنُ سَيِّدٍ فَسَيِّفِي وَهَذَا الرُّمَحُ عَمِّي وَخَالِيَا

“Kim soylu bir efendi olduğumu söylerse bilsin ki işte bu kılıcım ve mızrak benim amcam ve dayımdır.”⁸³

‘Antere bir başka şiirinde mızrağının detaylarını tasvir etmekte ve bu mızrağı kullanmadaki hüneriyle düşmanını saf dışı bıraktığını anlatmaktadır:

جَادَتْ لَهُ كَفِّي بِعَاجِلِ طَعْنَةٍ بِمُثَقَّفِ صَدَقِ الكَعُوبِ مُقَوِّمِ

“Düz, boğum başları sert, sağlam mızrağı süratle saplamakta hünerini gösterdi ellerim.”⁸⁴

‘Antere’nin şiirlerine bakıldığında farklı isimleriyle kılıcı, mızrağı ve bu

⁸⁰ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 80; Sa’îd, a.g.e., s. 66.

⁸¹ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 28; Sa’îd, a.g.e., s. 9.

⁸² et-Tebrîzî, a.g.e., s. 195; Sa’îd, a.g.e., s. 150.

⁸³ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 216; Sa’îd, a.g.e., s. 165.

⁸⁴ et-Tebrîzî, a.g.e., s.173; Sa’îd, a.g.e., s. 126.

ikisi haricinde ok, yay, zırh ve kalkanı zikrederek çeşitli teşbihlerle tasvir ettiği görülmektedir.⁸⁵ Göçebe hayatı yaşayan, savaşa içiçe bulunan ve savaşçı bir yapıya sahip câhiliye toplumunda cesaret, kuvvet, övgü ve övünme aracı olarak görülen, avlanma ve çölün yırtıcılarına karşı savunma amaçlı da kullanılan savaş araçlarının şiirlerde muhtelif tasvirlerle genişçe yer bulması doğal bir sonuçtur.

2.4. Muhtelif Hayvan Tasvirleri

Câhiliyede hayvanlar, bazı maddî ve manevî değerlerin sembolü olarak görülmüyordu.⁸⁶ Câhiliye şiirlerinde, hemen hemen her şairin tasvirini yaptığı deve ve at tasvirinden başka, yaşadıkları ortamda sıkça karşılaştıkları yırtıcı kuşlar, karga, sırtlan, kurt, çöl faresi, çekirge, tavşan, kurbağa, dağ keçisi vb. hayvan tasvirleri görülmektedir. Şairin yaşadığı coğrafya ile arasındaki bağın ve bu ortamın iyi bir gözlemcisi olduğunun işareti olarak görülebilecek bu tasvirler, aynı zamanda şairlerin tasvir becerilerinin açıkça sergilendiği bir alan olarak ta görülebilir.

Deve ve at tasvirinde güzel örnekler ortaya koyan ‘Antere; karga, kurbağa, yılan ve özellikle de isminin de anlamına uygun olarak sinek tasvirinde benzersizdir.⁸⁷ Şair şiirlerinde zikrettiği bu çeşitli hayvanları ya ayrılık ve özlemin tasvirinde veya silah tasvirleri içerisinde benzetmelerde ya da hayvanlara düşmana korku salma, savaşta öldürülen düşman cesetlerinin parçalanması gibi misyonlar yükleyerek sahneyi tamamlayıcı öğeler olarak savaş tasvirlerinin içerisinde kullanmıştır.

Câhiliyede gecenin, kederin, gurbetin ve ayrılığın habercisi olarak görüldüğü için uğursuz sayılan⁸⁸ ve ayrılık getirdiğine inanıldığı için “*el-ğurbetu veya el-iğtirâbu*” kelimesinden türetilen “*el-ğurâb*” kelimesinin karşılığı olan karga,⁸⁹ bu bağlamda ‘Antere’nin bir şiirinde şu şekilde yer almaktadır:

<p>وَجَرَى بَيْنَهُمُ الْعُرَابُ الْأَبْقَعُ جَلَمَانَ بِالْأَخْبَارِ هَشٌّ مُوَلَعٌ قَدْ أَشْهَرُوا لَيْلِي التَّمَامَ فَأَوْجَعُوا</p>	<p>ظَعَنَ الَّذِينَ فَرَقَهُمْ أَتَوَّقِعُ حَرَقُ الْجَنَاحِ كَأَنَّ لَحْيِي رَأْسَهُ إِنَّ الَّذِينَ نَعَبْتُ لِي بِفِرَاقِهِمْ</p>
--	--

⁸⁵ *et-Tebrizî, a.g.e., s.23-182; Sa‘îd, a.g.e., s. 18-133.*

⁸⁶ *Demirci, Kürşat, “Hayvan”, DİA, İstanbul 1998, XVII, 84.*

⁸⁷ *Tülücü, a.g.e., s.18.*

⁸⁸ *Çelebi, İlyas, “Uğursuzluk”, DİA, İstanbul 2012, XLII, 51.*

⁸⁹ *Sa‘îd, a.g.e., s. 88.*

“Tüyleri dökülmüş, gagaları insanların arasını makas gibi kırpan (ayrılık getiren), ayrılıkla mutlu olup, buna meftûn olan kara karga aralarında öttüğü için ayrılığını umduğum kişiler göçüp gittiler.”

“Öterek benden ayırdığın o kişiler, bana en uzun geceleri yaşattılar ve ayrılıkları bana elem verdi.”⁹⁰

Şair bir başka şiirinde, kendisinin düşman karşısında uyanık olma durumunu yılan, yılanın dilini de sürme miline benzeterek kendi halini tasvir etmektedir:

لَهُ رِبْقَةٌ فِي عُنُقِهِ مِنْ قَمِيصِهِ وَسَائِرُهُ عَنْ مَثْنِهِ فَدُ تَقَدَّدَا
رُقُودٌ ضَحِيَّاتٍ كَأَنَّ لِسَانَهُ إِذَا سَمِعَ الْأَجْرَسَ مِكْحَالَ أَرْمَدَا

“Kalani üzerinde paramparça olmuş gömlekten geriye, boynunda bir bağ parçası vardır.”

“Sesleri duyduğunda dili, gözü ağrıyan kimsenin kullandığı sürme milini andıran kuşluk vakti uykuya yatan (yılan) gibi (idim).”⁹¹

‘Antere şiirlerinden birinde savaş tasviri yaparken, savaş meydanında parıldayan kalkanların zırhlarını, hareketli suda parıldayan kurbağanın gözüne benzetmektedir. Kurbağanın gözü dışa doğru çıkık ve belirgin olduğundan savaş meydanında güneş ışıklarının da vurmasıyla kalkanlardan yansıyan ışıklar göz alıcı bir hal almaktadır:

يَدْعُونَ عَنَّتَرَ وَالْدُرُوعَ كَأَنَّهَا حَدِقَ الصَّفَادِعِ فِي عَدِيدِ دَيْجِمِ

“Kalkanlar, hareketli suda parıldayan kurbağanın gözleri gibi parlarken, “Antere, ‘Antere!’ diye sesleniyorlardı.”⁹²

‘Antere’nin câhiliye şairleri arasında temâyüz ettiği tasvir, adının da anlamına uygun olarak⁹³ sinek tasviridir. Şair muallakasında sevgilisinin ağız kokusunu tasvir ederken, ‘Able’nin ağzından çıkan kokuyu misk kokusu ve yağmur sonrası ayak basılmamış bahçeden yayılan kokulara benzetirken yaptığı bahçe tasvirinde, sineğin vızıldamasını sarhoşun durmadan mırıldanmasına, kollarının hareketlerini de parmakları kesik birinin çakmak ta-

⁹⁰ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 94; Sa’îd, a.g.e., s. 88.

⁹¹ et-Tebrîzî, a.g.e., s. 49; Yanık, a.g.e., s. 66.

⁹² et-Tebrîzî, a.g.e., s. 192; Sa’îd, a.g.e., s. 133.

⁹³ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 607.

şından kıvılcım çıkarmak için taşları ısrarla birbirine sürtmesine benzete-
rek eşsiz bir sinek tasviri yapmıştır:

وَخَلَا الذُّبَابُ بِهَا فَلَيْسَ بِبَارِحٍ
غَرْدًا كَفَعَلِ الشَّارِبِ الْمُتَرْتِمِ
هَزِجًا يَحُكُّ ذِرَاعَهُ بِذِرَاعِهِ
قَدَحَ الْمُكَبِّ عَلَى الرِّتَادِ الْأَجْرَمِ

“Sinek yalnız kalmış, şarkı murıldanan sarhoş misali habire vızıldamaktadır o bahçede.”

“Parmakları kesik kimsenin çakmağın üzerine eğilip taşları birbirine sürttüğü gibi vızıldayarak kolunu diğer koluyla kaşımaktadır.”⁹⁴

2.5. Bahçe Tasviri

‘Antere muallakasının nesib bölümünde, sevgilisi ‘Able’nin ağız kokusunu tasvir etmektedir. Bu tasvirde şair, sevgilisinin ağız kokusunu çevreye enfes kokular yayan bir ıtır kutusu veya yağmur yüklü beyaz bulutların bolca suladığı, henüz ayak basılmamış hoş bitkilerle bezeli bir bahçenin yağmur sonrası yaydığı hoş kokulara benzetmiştir. İşte bu noktada şair, yağmur sonrası yeşererek canlılık kazanan detaylı bir bahçe tasviri ortaya koymuştur.

كَأَنَّ فَارَةَ تَاجِرٍ بِقَسِيمَةٍ
أَوْ رَوْضَةً أَنْفًا تَضُمَّنَ نَبْتَهَا
جَادَتْ عَلَيْهَا كُلُّ عَيْنٍ نَرَّةٍ
سَحَا وَتَسْكَابًا فَكُلَّ عَشِيَّةٍ
سَبَقَتْ عَوَارِضَهَا إِلَيْكَ مِنَ الْفَمِ
عَيْتٌ قَلِيلُ الدَّمَنِ لَيْسَ بِمَعْلَمٍ
فَتَرَكْنَ كُلَّ حَدِيقَةٍ كَالدِّرْهَمِ
يَجْرِي عَلَيْهَا الْمَاءُ لَمْ يَنْصَرَمِ

“Onu öpmeden önce ağızından adeta ıtır kutusundan misk kokusu ulaştır sana.”

“Ya da bitkisini hafif bir yağmurun beslediği ayak basılmamış bahçenin hoş kokusu gelir sana.”

“O bahçe ki, üzerine tazecik beyaz bulutlar bolca yağmur yağdırıp bütün basık yerleri gümüş paralar misali bırakmıştır.”

“Bulutların serpip dökerek yağmur yağdırdığı, suyun her akşam üzerine dinmeden aktığı bahçedir.”⁹⁵

⁹⁴ et-Tebrizî, a.g.e., s. 158-159; Sa’id, a.g.e., s. 123.

⁹⁵ et-Tebrizî, a.g.e., s. 157-158; Sa’id, a.g.e., s. 123.

‘Antere’nin böylesine eşsiz bir tasvirle dokuduğu bu gazel ile, sevgilisine iltifatta bulunma ve onun rızasını kazanma amacını güttüğü söylenebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, muallaka şairi olarak klasik câhiliye şiirinin önemli temsilcilerinden biri olan ‘Antere b. Şeddâd’ın câhiliye şairleri arasında kazandığı şöhretin sadece hamâset ve gazel şiirlerinde olmadığı anlaşılmaktadır. ‘Antere’nin, şiirlerinde seçtiği kelimeler ve ortaya koyduğu tasavvurlarından oluşturduğu tasvir tablolarıyla bir çok eleştirmen tarafından layık görüldüğü “süvarilerin en yetenekli şairi” ünvanını sonuna kadar hak ettiği ifade edilebilir.

Dönemin şiir geleneğine göre Arap kasîdesinin anılar mecmuası niteliğindeki çok konulu klasik yapısı ‘Antere’nin şiirlerinde de görülmektedir. Şair döneminin kasîde söyleme geleneğine sadık kalmış, duygularının iç dünyasında kopardığı fırtınaları şiirlerinde sergilediği tasvir sahneleriyle muhatabına ulaştırma gayreti içerisinde olmuştur. Şair, salt tasvirde oluşan veya sadece tasviri konu edinen kasîdeler söylememiş, tasviri kasîdenin ana temasını ifade etmek için bir vesile olarak kullanmıştır.

Savaş sahnelerini konu edinen tasvirlerin, savaşın hengamesini ve şiddetini net bir şekilde ortaya koyan detaylar içermesi, şairin muasırlarından farklı olarak adının da anlamıyla uyumlu bir şekilde özellikle sinek tasvirinde mükemmeliyet göstermesi, soyut hayal unsurlarının yetersiz kaldığı durumlarda duyusal tasvirle yetinmeyerek sıkça somut tasvire de başvurması, muhatabı daha derinden etkileyebilmek için cansız veya akılsız varlıklara kişilik atfederek hikâye ve diyalog üslubunu kullanması ‘Antere’nin tasvirlerinde belirgin bir şekilde öne çıkan özellikler arasında gösterilebilir. Şairin bu tasvirleri yapmasının arka planında yatan asıl amacın, ortaya koymaya çalıştığı tablolarla sevgilisine kendini kabul ettirebilmek, dinleyiciyi etkilemek ve kendini övme çabası olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

‘ALÎ, Muhammed ‘Osman, *fî Edebi mâ Kable’l-İslâm*, Dâru’l-Evzâ’i, Beyrut 1988.

APAK, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012.

el-BAĞDÂDÎ, ‘Abdülkadir, *Hizânetu’l-Edeb*, I-XIII, (thk.: ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn), Mektebetu’l-Hancı, Kahire 1997.

- el-BUSTÂNÎ, Butros, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve 'Asri'l-İslâm*, Dâr Mârûn 'Abbûd, Beyrut tsz.
- _____, *eş-Şu'arâu'l-Fursân*, Dâru'l-Makşûf, Beyrut 1944.
- CEVİZ, Nurettin, -DEMİRAYAK, Kenan, -YANIK, Nevzat H., *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara Okulu, Ankara 2010.
- _____, *Arap Şiirinde At Tasviri (Câhiliyye ve İslâmî Dönem)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1998.
- _____, *Câhiliye Döneminde Süvari Şairler*, Ekev Akademi Dergisi, sy: X, Kış 2002.
- el-CUMAHÎ, İbni Sellâm, *Tabakâtu's-Şu'arâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001.
- ÇELEBİ, İlyas, "Uğursuzluk", *DİA*, XLII, İstanbul 2012.
- DAYF, Şevkî, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-Cahilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1960.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi, I (Câhiliye Dönemi)*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2012.
- DEMİRCAN, Adnan, *Câhiliye Araçları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Hayvan", *DİA*, XVII, İstanbul 1998.
- ELMALI, Hüseyin, "Kasîde", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001.
- ELMALI, Hüseyin, "Tasvir", *DİA*, XL, İstanbul 2011.
- el-ESED, Nâsiruddîn, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî (el-Edebu'l-Câhilî)*, Dâru'l-İrşâd, Hums 1992.
- FERRÛH, 'Ömer, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, I-VI, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 1981.
- HAFÂCÎ, Muhammed 'Abdulmun'im, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi'l-'Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992.
- HASAN, 'İzzet, *Şi'ru'l-Vukûfi 'ala'l-Atlâl*, Matba'atu't-Terakkî, Şam 1968.
- HÜSEYN, Muhammed, *Dîvânu'l-Aşâ el-Kebir*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1950.
- İBN 'ABDİRABBİHÎ, *el-'İkdu'l-Ferîd*, I-IX, (thk: Müfid Muhammed Kamîhe), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1983.
- İBNİ CA'FER, Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, (thk: Muhammed 'Abdulmun'im Hafâcî), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut tsz..
- İBN KUTEYBE, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I-II, (thk.: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1967.
- İBN MANZÛR, *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâr Sâdır, Beyrut 1993.
- el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Ferec, *el-Eğâni*, I-XXV, Dâr Sâdır, Beyrut, 2008.

- el-KAYREVÂNÎ, İbn Reşîk, *el-'Umde fî Sinâ'atiş-Şi'ri ve Nakdihî*, I-II, Matba'atu's-Saâde, Kahire 1907.
- MEVLEVÎ, Muhammed Sa'îd, *Şerhu Dîvânı 'Antere*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1970.
- el-MISTÂVÎ, Abdurrahmân, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2003.
- MUHTAR, Cemal, 'Antere', *DİA*, III, İstanbul 1991.
- ÖĞMÜŞ, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- SA'ÎD, Emîn, *Şerhu Dîvânı 'Antere b. Şeddâd*, el-Matba'atu'l-'Arabiyye, Kahire tsz..
- SÂDIR, Kârin, *Dîvânı'l-Murakkışeyn*, Dâr Sâdır, Beyrut 1998.
- eS-SENDÛBÎ, Hasan, *Şerhu Dîvânı İmrii'l Kays*, Dâr İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1990.
- es-SUYÛTÎ, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Âdâbihâ*, I-II, (thk.:Fuâd 'Alî Mansûr), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.
- et-TEBRÎZÎ, el-Hatîb, *Şerhu Dîvânı 'Antere*, (thk.: Mâcid Tîrâd), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1992.
- TULEYMÂT, Gâzî, el-AŞKAR, 'İrfan, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-Edebi'l-Câhili*, Dâru'l-İrşad, Humus 1992.
- TÛLÛCÛ, Süleyman, "Muallaka Şâirlerinden 'Antere", *Ekev Akademi Dergisi*, sy: IV- Mayıs 1999.
- YANIK, Nevzat H., *Arap Şiirinde Tasvir (Câhiliye-Abbasiler)*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2010.
- ez-ZEVZENÎ, el-Hüseyn b. Ahmed, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'*, Daru'l-M'arife, Beyrut 2004.